

ПИТАННЯ ДРУКУ ПАПЕРОВИХ ГРОШЕЙ ДЛЯ УКРАЇНИ 1918-1942 рр.

THE QUESTION TO PRODUCE BANKNOTES FOR UKRAINE DURING 1918-1942

В фондах музею НІАМ «Київська фортеця» зберігається колекція Карбованців Райхскомісаріату Україна. При оцифруванні купюр виникло питання, де вони були надруковані. Переглянувши низку статей, які присвячені темі окупаційних грошей, виявили, що в більшості з них зазначено, що вони надруковані в місті Рівне, випущені Центральним емісійним банком України. Про те, що вони друкувались в м. Берліні майже не йдеться або заперечується. Отже, спробуємо дізнатись, де саме вони були виготовлені. Також розглянемо на яких грошових знаках використовували локальний, а на яких суцільні водяні знаки.

Від самого початку друкування паперових грошей і цінних паперів були спроби їх фальсифікувати. Тому весь час їх намагались захистити в процесі виготовлення. Основними елементами захисту грошових знаків, після Першої світової та в ході Другої світової воєн, які технологічно реалізувались в процесі виготовлення паперу, є водяні знаки - спеціальні помітні проти світла зображення, що формуються під час виготовлення паперу внаслідок різної товщини паперової маси [3].

Після розпаду Австро-Угорської монархії у листопаді 1918 р., у східній Галичині було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку. Своїх грошей уряд ЗУНР не друкував, а користувався грошима УНР періоду Директорії, а також австрійськими кронами.

Емісія Знаків Державної Скарбниці 25 та 50 карбованців здійснювалася урядами Центральної Ради, Гетьмана Скоропадського та Директорії. Надруковані на білому папері 135×75 мм, без водяних знаків [4, 12].

Державні Кредитові Білети 1918 р. надруковано у Берліні, країною-емітентом для збільшення грошової маси в обігу, на папері з водяними знаками: хрестики [4].

Емісія Знаків Державної Скарбниці 1000 карбованців здійснювалася урядами Гетьмана Скоропадського та Директорії УНР Банкноти на цупкому папері 190×120 мм. друкувались в Києві, Кам'янці-Подільському та Варшаві [4, 37].

Купюри, надруковані в Кам'янці-Подільському з локальними водяними знаками: хвилясті лінії, а виготовлені в типографії Василя Шульженка та гроші з Варшави без водяних знаків.

У липні 1919 р. ЗУНР була окупована військами Польщі. У грошовий обіг ввели польські марки які функціонували до 1924 р., які друкували в Німеччині або в приватних друкарнях польських міст. З 1924 р. польську валюту стали називати - злоті, в обігу на Тернопільщині були до 1 листопада 1939 р. і обмінювались на радянські рублі один до одного [6].

У ході радянсько-польської війни, Червона Армія зайняла території Галиції, в результаті чого Главревком 15 липня 1920 р. проголосив створення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки.

Приступивши до соціалістичних перетворень, Главревком насамперед намагався реформувати складну грошову систему.

На території Галицької СРР в обігу були гроші різних валютних систем: Росії та Тимчасового уряду - рублі та «Керенки», австро-угорські крони, німецькі марки, військові «ост-рублі», чисельні паперові гроші Львова, Тернополя, Збаржа, та ін. міст. Крім цих грошей також використовували гроші країн Антанти - франки, фунти, стрелінги, долари.

Громадянська війна ускладнила, а в багатьох випадках повністю виключила можливість доставки грошей з центру на околиці країни. Тож використовували також місцеві, приватні гроші, але належали вони до необов'язкових, тимчасових бон. Місцеві бони випускались від імені міських, сільських самоуправлінь, підприємств, кооперативів під забезпечення матеріальних цінностей - валют, майна місцевих органів влади. Захистом таких грошей були печатки місцевих самоврядувань. Купюри з водяними знаками у формі сотів, відомі нам, лише 10 карбованців, 1919 р. надрукованих в Кам'янці-Подільському. 50 карбованців надрукували лише проби, водяні знаки: гриби.

1 серпня 1920 р. Главревком ухвалив постанову № 3 про грошові знаки. У першому параграфі оголошувалось, що «нормування обмінної вартості всіх грошових знаків, які знаходяться на грошовому обігу належать Галицькому революційному комітету, і вся спекуляція грошовими знаками, явна й потайна біржа забороняється під загрозою конфіскації майна, арешту, передачі воєнному трибуналові». Обов'язковими грішми є тільки паперові знаки, випущені Російською РФСР Нові гроші друкувались в Петербурзі та Москві.

3 березня 1922 р. вся робота з виготовлення грошових знаків була повністю зосереджена на Московській фабриці [5, 25]. В середині 20-х років із зростанням замовлень на продукцію Держзнаку став відчуватися дефіцит паперу. Тому в 1937 р. була побудована нова паперова фабрика Держзнаку в Краснокамську (Пермської області).

До початку війни 1941-1945 рр. потреба країни в грошових знаках, цінних і державних паперах повністю забезпечувала Московська друкарська фабрика разом з Ленінградською і Краснокамською паперовими фабриками. Війна порушила нормальний режим роботи Держзнаку. Ленінградська паперова фабрика з грудня 1941 р. по серпень 1943 р. внаслідок блокади міста німецькими військами не працювала [5, 29].

На початок війни єдиним (а в подальшому основним) постачальником паперу для друку Держзнаку стала Краснокамська паперова фабрика. Коли стало ясно, що одна з головних цілей гітлерівської Німеччини - швидше заволодіти Москвою. В середині 1941 р. почалася евакуація столичних підприємств. Основне обладнання Московської друкованої фабрики було перебазовано в Краснокамськ, а інша, менша частина, в Ташкент [5, 30].

Фашиська Німеччина в 1934 р. видала закон про підпорядкування всіх ланок грошово-кредитної системи фашистському урядові. Та поставила грошово-кредитну систему на службу мілітаризму. Фашисти для фінансування війни і грабування захоплених країн широко використовували випуск різних за характером обігу грошових знаків.

Для окупованих територій використовували військову валюту «воєнні гроші». Під військовою валютою розуміють спеціальні паперові гроші, випущені без забезпечення військовою владою однієї (або коаліцією держав) на території іншої держави (або групи держав) таким чином уникаючи інфляції в своїй країні. В цілях своєчасного та безперервного забезпечення постачання військових частин військовою валютою у всіх арміях були створені військово-польові банки [1, 275].

Для місцевого населення використовували спеціально розроблені окупаційні гроші як один з видів військових грошей. Власне новий порядок стосовно грошей на окупованих територіях Радянського Союзу відбувся 28 травня 1941 р. в Берліні.

Перші спроби надруковані російською мовою, з вказівкою знаходження емісійного банку в Києві, місті, де передбачалося розмістити окупаційний уряд Східних земель. Але надалі, для використання на окупованій території України, банкноти було випущено українською та німецькими мовами так званім Центральним Емісійним Банком Україна з вказівкою місцезнаходження в місті Рівному. Усі гроші надруковано в Берліні [6, 54]. На всіх купюрах 1942 рік випуску.

У зв'язку з обставинами, (про які описано вище) в яких опинились радянські друкарні, окупаційні гроші не могли бути надруковані.

На всіх банкнотах, про які згадувалось в статті, не було вказано назви столиці чи міста, де випускались, друкувались гроші окрім райхскарбованців. Можливо надрукували м. Рівне, оскільки місто обрали центром райхскомісаріату «Україна» з 24 округів.

Для захисту на окупаційних грошах використовували наступні водяні знаки: 1, 2, 5 карбованців - зигзаги; 10, 20 карбованців - ланцюги; 50 карбованців - гриби; 100 та 200 карбованців - подвійні хрести; 500 карбованців - зірки в квадратах. На купюрах номіналом 100, 200, 500 райхскарбованців по центру рівномірно нанесені захисні волокна. На радянських грошах використовували лише суцільні водяні знаки. Захисні волокна на радянських грошах чи грошах Директорії не використовувались.

Після Другої світової війни грошові знаки були анульовані та вилучені з обігу.

Література

1. Аксенова С.В. Монеты и банкноты России и СССР / С.В. Аксенова, А.В. Жилкин. - 2008. - 416 с.
2. Алексеев А.М. Военные финансы капиталистических государств / А.М. Алексеев. - 1952. - 455 с.
3. Загородній А.Г. Дизайн і захист грошових знаків України / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. - Львів: ЛБІНБУ, 2000. - 112 с.
4. Харітонов Д. Українські паперові гроші 1917-2005 / Д. Харітонов. - Київ. - 2005. - 112 с.
5. Харламов Л.А. Бумажные деньги России / Л.А. Харламов, А.Э. Михаэлис. - 1993. - 108 с.
6. Тхоржевский Р. Нариси історії паперових грошей на Тернопільщині ХХ ст. / Роберт Тхоржевский. - Тернопіль, 2000. - 88 с.